

การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการป่าชุมชนบ้านป่าชาววิวัฒน์

ตำบลนางแล อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย

ทศพล พงษ์ดี*

กอบกุลณ์ คำปลอด**

ยุทธศาสตร์ หน่อแก้ว**

(วันรับบทความ : 15 สิงหาคม 2562 /วันแก้ไขบทความ : 4 ตุลาคม 2562 /วันตอบรับบทความ : 4 ตุลาคม 2562)

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการป่าชุมชนบ้านป่าชาววิวัฒน์ ตำบลนางแล อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาการจัดการป่าชุมชนโดยชุมชนมีส่วนร่วมของบ้านป่าชาววิวัฒน์ (2) ศึกษาปัญหาการจัดการป่าชุมชนโดยชุมชนมีส่วนร่วมของบ้านป่าชาววิวัฒน์ และ (3) นำเสนอแนวทางการจัดการป่าชุมชน บ้านป่าชาววิวัฒน์ ตำบลนางแล อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย โดยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ ผลการศึกษาพบว่า การจัดการป่าชุมชนโดยชุมชนมีส่วนร่วมของบ้านป่าชาววิวัฒน์ ตำบลนางแล อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย มีการดำเนินการผ่านกิจกรรมเชิงอนุรักษ์ ได้แก่ การปลูกป่าและการบวชป่า การทำฝาย การทำแนวกันไฟ การสำรวจสภาพป่าและพันธุ์ไม้ และการสร้างเส้นทางท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งปัญหาที่พบในการจัดการป่าชุมชนคือ ข้อจำกัดของกฎหมาย การขาดรูปแบบการจัดการป่าไม้ตามหลักทฤษฎี และขาดความรู้ความเข้าใจเรื่องป่าชุมชนตามกฎหมาย ซึ่งคณะผู้วิจัยได้นำเสนอแนวทางการจัดการป่าชุมชนบ้านป่าชาววิวัฒน์ ดังนี้ 1) แก้ไขหรือออกกฎหมายป่าชุมชนให้สอดคล้องกับการบริหารจัดการป่าชุมชนในสถานการณ์ปัจจุบัน 2) ภาครัฐและภาคประชาชนต้องร่วมมือสร้างระบบอนุรักษ์ป่าชุมชนอย่างยั่งยืน 3) ส่งเสริมให้ประชาชนปลูกป่าตามทฤษฎีการพัฒนาฟื้นฟูป่าไม้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ และ 4) สร้างความรู้ความเข้าใจเรื่องป่าชุมชนและกฎหมายที่เกี่ยวข้อง จากแนวทางที่นำเสนอจะทำให้เกิดป่าชุมชนในรูปแบบผสมผสานระหว่างป่าชุมชนแบบอนุรักษ์และแบบใช้สอย

คำสำคัญ: การมีส่วนร่วม/ ชุมชน/ การจัดการป่าชุมชน

* อาจารย์ประจำ โปรแกรมวิชาการปกครองท้องถิ่น สำนักวิชาบริหารรัฐกิจ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย

** อาจารย์ประจำ โปรแกรมวิชารัฐประศาสนศาสตร์ สำนักวิชาบริหารรัฐกิจ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย

Community Participation in Community Forest Management in Baan Pa Sang Wiwat, Tambon Nanglae, Muang District, Chiang Rai Province

Thotsapol Pongta^{*}

Kobkun Kamplod^{**}

Yutthasart Norkaew^{**}

(Received Date : August 15, 2019, Revised Date : October 4, 2019, Accepted Date : October 4, 2019)

Abstract

The focus of this study is community participation in forest management of Ban Pa Sang Wiwat Community Forest, Nang Lae District, Mueang District, Chiang Rai Province. The objectives of this study were: (1) to study participation in management of the community forest in Ban Pa Sangwiwat (2) to study the problems of community-based forest management in Ban Pa Sang Wiwat, and (3) to propose guidelines for management of community forests in Ban Pa Sang Wiwat, Nang Lae Sub-district, Mueang District, Chiang Rai Province by utilizing qualitative research methodology. The study indicated that participation in community forest management in Ban Pa Sang Wiwat, Nang Lae Sub-district, Mueang District, Chiang Rai Province includes various ecological activities such as dam building, fire protection, forest and vegetation surveys, creating eco-tourism routes, and reforestation. The problems encountered in community-based forest management include legal restrictions, a lack of theoretical forest management models, and a lack of knowledge and understanding about the laws related to community forests. The research team presented guidelines for the management of Ban Pa Sang Wiwat community forest as follows: 1) Modification of the community forest law in accordance with the current methods of community forest management, 2) Strengthen cooperation between the public sector and local people in order to create a community forest conservation system, 3) Encourage people to follow the theory of forest restoration development in accordance with the royal initiative, and 4) Develop

^{*} Lecturer at Program in Local Administration, School of Public Administration, Chiang Rai Rajabhat University

^{**} Lecturer at Program in Public Administration, School of Public Administration, Chiang Rai Rajabhat University

knowledge and understanding about the community forest and the related legislation. The proposed guidelines seek to establish management of the community forest based on a balanced combination of resource conservation and community forest utilization.

Keywords: Participation/ Community/ Community Forest Management

บทนำ

นับแต่มีการประกาศบังคับใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 ทำให้คำว่า “สิทธิชุมชน” และ “การกระจายอำนาจ” ได้รับการกล่าวถึงอย่างเป็นวงกว้างโดยเฉพาะในแวดวงทางวิชาการ เนื่องจากเนื้อหาของรัฐธรรมนูญ มีบทบัญญัติที่ให้ความสำคัญกับการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมถึงการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ดังปรากฏในมาตรา 46 บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษ์ หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ และมาตรา 56 สิทธิของบุคคลที่จะมีส่วนร่วมกับรัฐและชุมชนในการบำรุงรักษา และการได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและหลากหลายทางชีวภาพ และในการคุ้มครอง ส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ดำรงชีพอยู่ได้อย่างปกติและต่อเนื่อง ในสิ่งแวดล้อมที่จะไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ หรือคุณภาพชีวิตของตน ย่อมได้รับความคุ้มครอง ทั้งนี้ ตามที่กฎหมายบัญญัติ... (รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540, 2540, น.10-12)

ประกอบกับแนวคิดการกระจายอำนาจที่มีการถ่ายโอนภารกิจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการจัดบริการสาธารณะด้านต่างๆ อันรวมถึงการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม นับเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรในชุมชน การอธิบายของ อานันท์ กาญจนพันธุ์ และคณะ (2543, น.60) ภายใต้บริบทแนวคิดป่าชุมชน มีประเด็นร่วมที่ชี้ให้เห็นถึงเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญข้างต้นที่ว่า ด้วยองค์ความรู้และความสัมพันธ์ของคนในชุมชนท้องถิ่นที่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ หรือจากประสบการณ์เรียนรู้ที่อยู่ร่วมกับป่าชุมชนเป็นผลให้เกิดความเข้าใจในการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าชุมชน และยังเป็นเครื่องมืออันสำคัญที่ใช้ในการรักษาพื้นที่ป่าชุมชน โดยเกิดจากการตระหนักรู้ของคนในชุมชนท้องถิ่น เห็นได้จาก

การดูแลรักษาป่าโดยชุมชนสะท้อนผ่านมิติเชิงวัฒนธรรม ซึ่งเป็นการจัดการพื้นที่ป่าชุมชนผ่านธรรมเนียมประเพณีวิถีปฏิบัติของชุมชนท้องถิ่นมาอย่างช้านาน จากการอธิบายความข้างต้นนี้พอจะสร้างความเข้าใจต่อเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 ที่มีบทบัญญัติโดยให้ความสำคัญกับคำว่า “สิทธิชุมชน” และ “การกระจายอำนาจ” ได้ชัดเจนขึ้น

ต่อมาเมื่อมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 ก็ยังคงให้ความสำคัญต่อการขับเคลื่อนการปกครองท้องถิ่นภายใต้แนวคิดการกระจายอำนาจใน 4 แนวทางหลัก ได้แก่ (1) การคุ้มครอง ส่งเสริมและขยายสิทธิและเสรีภาพของประชาชนอย่างเต็มที่ (2) ลดการผูกขาดอำนาจรัฐ เพิ่มอำนาจประชาชนและส่งเสริมการกระจายอำนาจ (3) การทำให้การเมืองมีความโปร่งใส มีคุณธรรมและจริยธรรม และ (4) การทำให้องค์กรตรวจสอบมีอิสระ เข้มแข็ง และทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ (วุฒิสภา ต้นไชย, 2552, น.197) บทบัญญัติของรัฐธรรมนูญข้างต้นนับเป็นกลไกสำคัญในการถ่ายโอนอำนาจจากการบริหารราชการส่วนกลางสู่ท้องถิ่น ซึ่งให้ความสำคัญกับการกระจายอำนาจและการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการทรัพยากรในชุมชน ดังปรากฏในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 ใน 2 หมวด สำคัญ ได้แก่ หมวดที่ 5 แนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐ และหมวดที่ 14 ว่าด้วยการปกครองท้องถิ่น ดังนี้

“มาตรา 66 บุคคลที่รวมกันเป็นชุมชน ชุมชนท้องถิ่น หรือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ย่อมมีสิทธิอนุรักษหรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน” และยังปรากฏ

“มาตรา 67 สิทธิของบุคคลที่จะมีส่วนร่วมกับรัฐและชุมชนในการอนุรักษ บำรุงรักษา และการได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและ ความหลากหลายทางชีวภาพ และในการคุ้มครอง ส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ดำรงชีพอยู่ได้อย่างปกติและต่อเนื่องในสิ่งแวดล้อมที่จะไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ หรือคุณภาพชีวิตของตน ย่อมได้รับความคุ้มครองตามความเหมาะสม...” รวมถึงยังเชื่อมโยงกับ

“มาตรา 290 บัญญัติให้ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นย่อมมีอำนาจหน้าที่ส่งเสริมและรักษาคุณภาพ สิ่งแวดล้อมตามที่กฎหมายบัญญัติ โดยอย่างน้อยต้องมีสาระสำคัญคือ (1) การจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมที่อยู่ในเขตพื้นที่ (2) การเข้าไปมีส่วนร่วมในการบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่อยู่ นอกเขตพื้นที่ เฉพาะในกรณี ที่อาจมีผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของประชาชนในพื้นที่ของตน (3) การมีส่วนร่วมในการพิจารณาเพื่อริเริ่มโครงการหรือกิจกรรมใดนอกเขตพื้นที่ ซึ่งอาจมีผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม

หรือสุขภาพอนามัยของประชาชนในพื้นที่ และ (4) การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น” (รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550, 2550, น.116)

ทั้งนี้ ให้มีการบัญญัติ ปรับปรุง หรือแก้ไขกฎหมายเกี่ยวกับอำนาจหน้าที่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เรื่องการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมให้ครอบคลุมในประเด็นดังกล่าว จากบทบัญญัติของรัฐธรรมนูญที่กระจายอำนาจให้แก่ท้องถิ่น ประกอบกับการให้ความสำคัญกับสิทธิชุมชนในการบริหารจัดการทรัพยากรภายในชุมชน นำไปสู่การผลักดันกฎหมายหลายฉบับ ซึ่งที่น่าสนใจคือการที่กรมป่าไม้ได้ดำเนินโครงการป่าชุมชน ซึ่งริเริ่มเมื่อปี พ.ศ. 2542 และการเสนอร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชนโดยการขับเคลื่อนของกลุ่มเครือข่ายป่าชุมชน ปี พ.ศ. 2546 และปัจจุบันปี พ.ศ. 2559 มีการจัดตั้งป่าชุมชนตามโครงการป่าชุมชนโดยกรมป่าไม้ขึ้นแล้วจำนวน 1,202 โครงการ ครอบคลุม 1,387 หมู่บ้าน พื้นที่ป่าชุมชน 1,280,599 ไร่ 3 งาน 69 ตารางวา โดยแบ่งออกเป็นป่าสงวนแห่งชาติ ร้อยละ 59.20 ป่าตามพระราชบัญญัติป่าไม้ พ.ศ. 2484 ร้อยละ 30.37 ที่ดินตามหนังสือสำคัญที่หลวง ร้อยละ 9.91 และอื่นๆ ร้อยละ 0.51 (ข้อมูลสารสนเทศ กรมป่าไม้, 2560)

ที่มาของโครงการป่าชุมชนของกรมป่าไม้นั้น เกิดจากการดำรงชีพของคนในชนบทที่อาศัยการพึ่งพาทรัพยากรป่าไม้ แต่การขยายตัวทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว ก่อให้เกิดการใช้ทรัพยากรต่างๆ เป็นวัตถุดิบเพื่อการผลิตจำนวนมากทำให้เกิดปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่าไม้เพื่อการเกษตรกรรม การแก้ไขปัญหาดังกล่าวดำเนินภายใต้รูปแบบของการมีส่วนร่วม (แนวทางประชารัฐ) โดยการปรับแนวคิดและเปลี่ยนวิธีการดำเนินการจากเดิมที่ให้รัฐมีหน้าที่ดูแลรับผิดชอบเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติเพียงฝ่ายเดียว เป็นการกระจายอำนาจให้ประชาชนและองค์กรชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม (คู่มือการปฏิบัติงานตามแนวทางการจัดทำโครงการป่าชุมชนของกรมป่าไม้, 2558, น.1) การจัดทำโครงการดังกล่าวจึงสอดคล้องกับกฎหมายแม่บทและตอบสนองต่อนโยบายของรัฐบาลที่ได้แถลงต่อสภานิติบัญญัติแห่งชาติเมื่อวันศุกร์ที่ 12 กันยายน พ.ศ. 2557 “ข้อ 9 การรักษาความมั่นคงของฐานทรัพยากรและการสร้างสมดุลระหว่างการอนุรักษ์กับการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน ข้อ 9.1 ในระยะเฉพาะหน้า เร่งปกป้องและฟื้นฟูพื้นที่อนุรักษ์ ทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่า โดยให้ความสำคัญในการแก้ไขปัญหการบุกรุกที่ดินของรัฐ... และข้อ 9.3 พัฒนาระบบบริหารจัดการที่ดินและแก้ไขการบุกรุกที่ดินของรัฐโดยยึดแนวพระราชดำริ ที่ประชาชนสามารถอยู่ร่วมกับป่าได้ การกำหนดเขตป่าชุมชนให้ชัดเจน”

กล่าวได้ว่า การดำเนินโครงการป่าชุมชนโดยกรมป่าไม้เป็นการเปิดพื้นที่ให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการป่าในรูปแบบของคณะกรรมการป่าชุมชน ในลักษณะของการดูแลรักษา อนุรักษ์ตลอดจนการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ได้อย่างเหมาะสมตามกระบวนการขั้นตอนการจัดตั้งป่าชุมชนตามกฎหมาย บ้านป่าซางวิวัฒน์ เป็นพื้นที่หนึ่งที่เคยใช้ประโยชน์จากป่า

อย่างไม่มี การควบคุมจนทำให้เกิดปัญหาน้ำลำห้วยที่ไหลผ่านในพื้นที่ป่าแห้ง ชาวบ้านเริ่มขาดแคลนน้ำ อุปโภคบริโภค กระทั่งปี พ.ศ. 2517 ภาครัฐโดย สำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้ กรมป่าไม้ ห้ามชาวบ้าน บุกรุกหรือเข้าไปใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่า ในขณะเดียวกันก็มีการพัฒนาพื้นที่ป่าโดยการปลูกป่า เพิ่มเติม การสร้างฝายชะลอน้ำ การสร้างจิตสำนึกรักป่า การจัดตั้งเวรยามระวังภัยต่อป่า เป็นต้น ผลพวงจากการพัฒนาพื้นที่ป่าดังกล่าวส่งผลต่อความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศทางธรรมชาติเป็น ต้นว่า น้ำในลำห้วยที่แห้งกลับมาไหลอีกครั้ง เกิดน้ำตกและธารน้ำไหลขึ้นในพื้นที่ป่า จนเป็นป่าไม้ที่ เป็นต้นน้ำลำธารทำให้ชาวบ้านจำนวน 291 หลังคาเรือน และพื้นที่ใกล้เคียงมีน้ำอุปโภคบริโภคอีกครั้ง ด้วยป่าชุมชนบ้านป่าซางวิวัฒน์มีลักษณะเป็นภูเขาสูงน้ำจะไหลลงสู่ด้านล่างอย่างรวดเร็วจึงมีการสร้าง อ่างเก็บน้ำพื้นที่ขนาด 3 ไร่ เพื่อเก็บกักน้ำที่ไหลมาจากป่าและต่อท่อพีวีซีลงสู่ถังเก็บน้ำประปาหมู่บ้าน ชาวบ้านจึงมีน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภคอย่างเพียงพอตลอดทั้งปี รวมถึงทรัพยากรป่าไม้และพืช สมุนไพรต่างๆที่มีความอุดมสมบูรณ์ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่านานาชนิด เช่น หมูป่า อีเห็น นก งู ผึ้งป่า เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม จากการสำรวจพื้นที่และศึกษาข้อมูลเบื้องต้นพบว่า ป่าที่ชาวบ้านเรียกว่าป่า ชุมชนบ้านป่าซางวิวัฒน์ไม่ใช่ป่าชุมชนที่ได้รับอนุมัติจากกรมป่าไม้เป็นเพียงป่าชุมชนที่ชาวบ้านร่วมกัน ดูแลรักษาเท่านั้น แต่จะจัดการกับทรัพยากรป่าไม้เพื่อประโยชน์เช่นเดียวกับป่าชุมชนอื่นที่ได้รับอนุมัติ จากกรมป่าไม้ไม่ได้ ด้วยเป็นพื้นที่ป่าอุทยานจึงไม่สามารถจัดทำโครงการป่าชุมชนในรูปแบบการ จัดการป่าไม้โดยการมีส่วนร่วมระหว่างพนักงานเจ้าหน้าที่ตามกฎหมายกับราษฎรในชุมชนตาม แนวทางของกรมป่าไม้ได้ แต่ทว่าการดูแลรักษาและการฟื้นฟูพัฒนาทรัพยากรป่าไม้ ป่าชุมชนบ้านป่า ซางวิวัฒน์ที่ผ่านมายังขาดแนวทางหรือวิธีการบริหารจัดการป่าที่มีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะ กระบวนการบริหารจัดการตามแนวคิดหรือทฤษฎีซึ่งจะนำไปสู่การบริหารจัดการป่าชุมชนอย่างยั่งยืน เห็นได้จากการนำเอาต้นไม้หลากหลายชนิดมาปลูกแต่ต้นไม้ส่วนหนึ่งไม่สามารถเติบโตได้เนื่องจากไม่มี การศึกษาถึงหลักการสร้างป่าธรรมชาติด้วยพันธุ์ไม้ดั้งเดิม ไม่มีการจัดรูปแบบการบริหารจัดการป่า การทำกิจกรรมการพัฒนาส่วนใหญ่เป็นไปตามนโยบายของหน่วยงานภาครัฐ ชาวบ้านยังขาดความรู้ ความเข้าใจเรื่องป่าชุมชนดังความคิดที่ว่าหากเป็นป่าชุมชนที่เป็นทางการตามกฎหมายของกรมป่าไม้ แล้วจะเกิดการบุกรุกของชาวบ้านในการเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าและทำให้เกิดปัญหาตามมา ขณะเดียวกันก็มีความต้องการใช้ประโยชน์จากป่านอกจากการมีน้ำที่ใช้เพื่ออุปโภคบริโภค เช่น การนำเอาไม้ที่ล้มขนอนนอนไพรมาใช้ประโยชน์ซึ่งดีกว่าปล่อยให้ผุพังไปตามธรรมชาติ เป็นต้น

จากที่กล่าวมา จึงนำมาสู่ประเด็นที่คณะผู้วิจัยเกิดความสนใจที่จะศึกษาเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการป่าชุมชนบ้านป่าซางวิวัฒน์ ตำบลนางแล อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย ใน ประเด็นที่เกี่ยวกับจัดการป่าชุมชนและปัญหาที่เกิดขึ้นจากการจัดการป่าในช่วงที่ผ่านมาเพื่อนำเสนอ

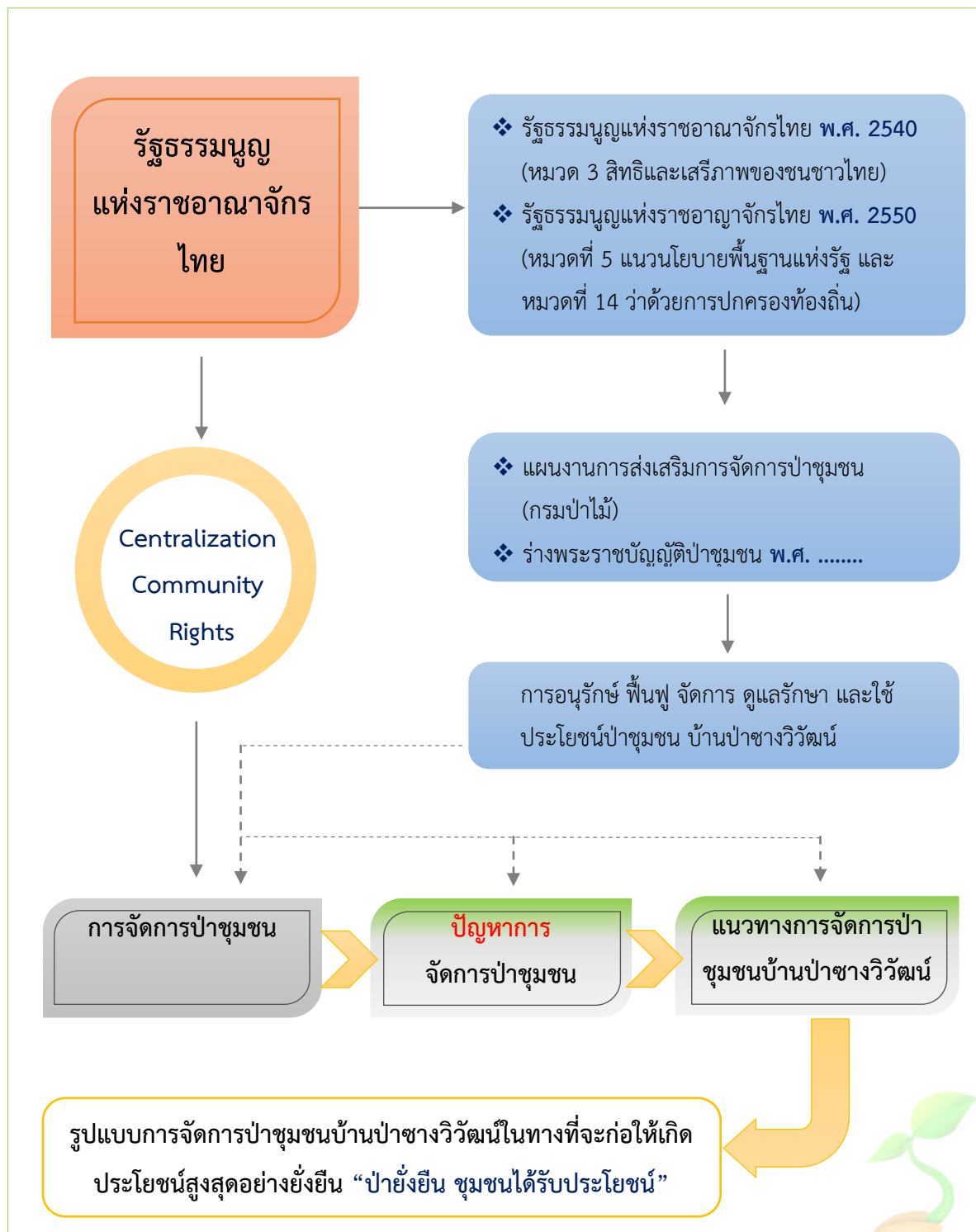
แนวทางการจัดการป่าชุมชนบ้านป่าซางวิวัฒน์ในทางที่จะก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดอย่างยั่งยืนกับชุมชนตามกฎหมาย อันจะนำไปสู่การเป็นแหล่งเรียนรู้ในการอนุรักษ์ป่าไม้โดยเฉพาะพื้นที่ป่าที่อยู่ใกล้กับเมือง ด้วยที่ตั้งของบ้านป่าซางวิวัฒน์ห่างจากตัวอำเภอเมืองเชียงราย 15 กิโลเมตร จึงมีลักษณะเป็นป่าที่ถูกความเจริญเข้ามาล้อมรอบ ซึ่งในปัจจุบันมีการขยายตัวของชุมชนคนภายนอกเข้าไปอยู่อาศัยเพิ่มมากขึ้นเห็นได้จากข้อมูลเชิงสถิติจำนวนครัวเรือนที่เพิ่มขึ้น ในปี พ.ศ. 2558 มีจำนวนครัวเรือน 373 ครัวเรือน ปี พ.ศ. 2560 มีจำนวนครัวเรือน 410 ครัวเรือน ในช่วงระยะเวลา 2 ปี จำนวนครัวเรือนเพิ่มขึ้น 37 ครัวเรือน แต่ที่น่าสนใจคือ 410 ครัวเรือนเป็นข้อมูลตามทะเบียนราษฎร์ แต่จากการสำรวจโดยผู้ใหญ่บ้านพบว่าที่อยู่อาศัยจริงมีจำนวน 291 ครัวเรือน (แผนพัฒนาหมู่บ้านป่าซางวิวัฒน์, 2560) สะท้อนให้เห็นว่าคนจากภายนอกได้สร้างที่อยู่อาศัยไว้และพร้อมที่จะเข้าไปอยู่อาศัยจริง ดังนั้นจึงเป็นความท้าทายที่หน่วยงานราชการและชุมชนต้องร่วมกันวางแผนรองรับกับการขยายตัวของชุมชนเพื่อป้องกันความไม่สมดุลของระบบนิเวศและความเสื่อมโทรมของพื้นที่ป่าไม้ หากไม่มีเตรียมความพร้อมและวางแผนการจัดการทรัพยากรป่าไม้อย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ อาจเกิดปัญหาตามมาได้ในอนาคตอันใกล้โดยเฉพาะปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่าไม้ดังที่เคยเกิดขึ้นแล้วในพื้นที่ และเป็นห่วงโซ่ปัญหาที่เกิดขึ้นซ้ำๆ ในหลายพื้นที่

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาการจัดการป่าชุมชนโดยชุมชนมีส่วนร่วมของบ้านป่าซางวิวัฒน์ ตำบลนางแล อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย
2. เพื่อศึกษาปัญหาการจัดการป่าชุมชนโดยชุมชนมีส่วนร่วมของบ้านป่าซางวิวัฒน์ ตำบลนางแล อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย
3. เพื่อนำเสนอแนวทางการจัดการป่าชุมชน บ้านป่าซางวิวัฒน์ ตำบลนางแล อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย

กรอบแนวคิด

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการป่าชุมชน บ้านป่าซางวิวัฒน์ ตำบลนางแล อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย”

วิธีการวิจัย

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากร ได้แก่ ผู้บริหารเทศบาลตำบลนางแล ผู้นำชุมชนบ้านป่าซางวิวัฒน์ ชาวบ้านป่าซางวิวัฒน์ และเจ้าหน้าที่สำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ 2 (เชียงราย) ส่วนกลุ่มตัวอย่างได้กำหนดจำนวนและวิธีการเลือก ดังนี้

กลุ่มแรก นายกเทศมนตรีตำบลนางแล ปลัดฯ นักพัฒนาชุมชนฯ และสมาชิกสภาฯ ใช้การเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง

กลุ่มที่สอง ผู้ใหญ่บ้านป่าซางวิวัฒน์ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านฯ คณะกรรมการหมู่บ้านฯ ใช้การเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง และชาวบ้านป่าซางวิวัฒน์ ใช้การสุ่มตัวอย่างแบบสโนว์บอลล์

กลุ่มที่สาม ผู้อำนวยการส่วนจัดการป่าชุมชน นักวิชาการป่าไม้ปฏิบัติการ สำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ 2 (เชียงราย) ใช้การเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

1) **แบบสัมภาษณ์เชิงลึก** คณะผู้วิจัยได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลการจัดการและปัญหาการจัดการป่าชุมชนโดยชุมชนมีส่วนร่วมของบ้านป่าซางวิวัฒน์ โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ให้ข้อมูล (กลุ่มที่หนึ่งและสอง) ในประเด็นเกี่ยวกับการสถานะและสภาพของการจัดการป่าชุมชนที่ผ่านมา รวมทั้งปัญหาของการจัดการป่าชุมชนที่เกิดขึ้นเพื่อนำเอาข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกในประเด็นดังกล่าวไปทำการสนทนากลุ่มเพื่อนำเสนอแนวทางการจัดการป่าชุมชนบ้านป่าซางวิวัฒน์ต่อไป

2) **แบบสังเกตแบบมีส่วนร่วมและแบบไม่มีส่วนร่วม** คณะผู้วิจัยนำวิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและแบบไม่มีส่วนร่วมมาใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลผ่านกิจกรรมต่างๆที่เกี่ยวข้อง เช่น การประชุมคณะกรรมการป่าชุมชนบ้านป่าซางวิวัฒน์ งานประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ทรัพยากรในพื้นที่ (การบวชป่า) การทำฝายในป่าชุมชน และกิจกรรมการปลูกป่า

3) **ประเด็นการสนทนากลุ่มเฉพาะ** คณะผู้วิจัยได้นำเอาข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกในประเด็นการจัดการและปัญหาการจัดการป่าชุมชนโดยชุมชนมีส่วนร่วมของบ้านป่าซางวิวัฒน์มาทำการสนทนากลุ่มกับกลุ่มตัวอย่างทั้งสามกลุ่ม เพื่อหาแนวทางการจัดการป่าชุมชนบ้านป่าซางวิวัฒน์ที่ถูกต้องตามหลักทฤษฎีในการอนุรักษ์และการพัฒนาฟื้นฟูป่าไม้ในทางที่จะก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดอย่างยั่งยืนกับชุมชนต่อไป

การวิเคราะห์ข้อมูล

นำเอาประเด็นข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกมาจัดทำสารสนเทศกลุ่ม จากนั้นนำข้อมูลมาเรียบเรียงเพื่อนำเสนอผลการศึกษาในรูปแบบของความเรียงเชิงพรรณนา โดยยกตัวอย่างคำสัมภาษณ์และบทสนทนากลุ่มมาประกอบเป็นหลักฐานและเรียบเรียงผลการศึกษาตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยทั้ง 3 ข้อ

ผลการศึกษา

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการป่าชุมชนบ้านป่าซางวิวัฒน์ ตำบลนางแล อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย” คณะผู้วิจัยนำเสนอผลการศึกษาโดยแบ่งออกเป็น 3 ประเด็น ดังนี้

ประเด็นแรก การจัดการป่าชุมชนโดยชุมชนมีส่วนร่วมของบ้านป่าซางวิวัฒน์ ตำบลนางแล อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย

จากการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างถึงการจัดการป่าชุมชนบ้านป่าซางวิวัฒน์ในห้วงระยะเวลาที่ผ่านมาพบว่า ป่าชุมชนบ้านป่าซางวิวัฒน์ไม่ใช่ป่าชุมชนที่ได้รับอนุมัติจากกรมป่าไม้เป็นเพียงป่าชุมชนที่ชาวบ้านร่วมกันดูแลรักษาเท่านั้น ชาวบ้านจึงไม่มีสิทธิจัดการกับทรัพยากรป่าไม้เพื่อประโยชน์เช่นเดียวกับป่าชุมชนอื่นที่ได้รับอนุมัติจากกรมป่าไม้ได้ ด้วยเงื่อนไขข้อจำกัดของพื้นที่ซึ่งเป็นเขตอุทยานจึงไม่สามารถจัดทำโครงการป่าชุมชนในรูปแบบการจัดการป่าไม้โดยการมีส่วนร่วมระหว่างพนักงานเจ้าหน้าที่ตามกฎหมายกับราษฎรในชุมชนตามแนวทางของกรมป่าไม้ได้ ดังนั้น การจัดการป่าชุมชนบ้านป่าซางวิวัฒน์จึงทำได้เพียงกิจกรรมเชิงอนุรักษ์เพื่อพัฒนาพื้นที่ป่าไม้และแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ อาทิ การพังทลายของหน้าดินอันเกิดจากบุกรุกทำลายป่า การขาดแคลนน้ำอุปโภคบริโภค และปัญหาไฟป่า ดังนี้

1) การปลูกป่าและการบวชป่า การปลูกป่าเป็นกิจกรรมที่สำคัญในการฟื้นฟูสภาพป่าให้มีความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งพันธุ์ไม้ที่นำมาปลูกจะมีความหลากหลายแต่ปัญหาหนึ่งที่พบคือ พันธุ์ไม้ขนาดเล็กบางชนิดไม่สามารถเจริญเติบโตได้ นอกจากการฟื้นฟูสภาพป่าด้วยการปลูกป่าแล้วยังมีการทำกิจกรรมเชิงอนุรักษ์ควบคู่กันไปด้วย คือ กิจกรรมพิธีการบวชป่า เป็นการนำเอาภูมิปัญญาด้านการอนุรักษ์ป่าไม้โดยอาศัยศาสนพิธีกรรมความเชื่อ ซึ่งจัดขึ้นในช่วงวันสำคัญต่างๆที่ส่วนราชการกำหนด เช่น กิจกรรมการปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติ เนื่องจากเป็นกิจกรรมที่สามารถเชื่อมโยงด้านพื้นที่ของชุมชนต่างๆในตำบลนางแลได้อย่างชัดเจน ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมการฟื้นฟูป่าหรือการอนุรักษ์ป่าได้มีการดำเนินการอย่างต่อเนื่องทุกปีและทุกคนได้ให้ความสำคัญเสมือนว่าเป็นการปลูกป่าในใจคน ดังที่พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร ทรงมีพระราช

ตำราในเรื่องของการปลูกป่าว่า “...ควรจะปลูกต้นไม้ในใจคนเสียก่อน แล้วคนเหล่านั้นก็จะพากันปลูกต้นไม้ลงบนแผ่นดินและรักษาต้นไม้ด้วยตนเอง...” (สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (กปร., 2550)

2) การทำแนวกันไฟ พื้นที่ป่าชุมชนบ้านป่าซางวิวัฒน์ที่อยู่ในการดูแลรักษาของผู้นำชุมชนและชาวบ้านภายใต้การส่งเสริมและสนับสนุนจากเทศบาลตำบลนางแล โดยอาสาสมัครป้องกันไฟป่าของชุมชน ทำให้ป่ายังคงความอุดมสมบูรณ์ตลอดทั้งปีและไม่มีปัญหาไฟป่า สิ่งหนึ่งที่เป็นตัวบ่งชี้ให้เห็นว่าพื้นที่ป่าชุมชนบ้านซางวิวัฒน์นั้นไม่ถูกไฟป่าเผาทำลายเหมือนกับพื้นที่อื่นคือ สภาพความอุดมสมบูรณ์ของต้นไม้ที่สูงใหญ่และเขียวชอุ่มตลอดทั้งปี ป้ายชื่อพันธุ์ไม้ที่มีการนำไปปักไว้ใกล้กับต้นไม้ในป่าเพื่อบ่งบอกชื่อพันธุ์ไม้ชนิดต่างๆ ไม่ถูกไปเผาทำลายในห้วงระยะเวลา 4 ปีที่ผ่านมา นอกจากนั้นยังมีระบบการบริหารจัดการไฟป่าโดยศูนย์อาสาสมัครป้องกันไฟป่าตำบลนางแล ซึ่งมีการอบรมให้ความรู้เพื่อเตรียมความพร้อมป้องกันและดับไฟป่าแก่ประชาชนในพื้นที่ และทุกครั้งที่มีการขอความร่วมมือในการทำแนวกันไฟก็จะได้รับการตอบรับจากชาวบ้านเป็นอย่างดี

ภาพที่ 2 ป่าชุมชนบ้านป่าซางวิวัฒน์ เป็นป่าที่มีต้นไม้ขนาดใหญ่หลากหลายชนิด รวมไปถึงพืชสมุนไพรต่างๆ ซึ่งได้มีการสำรวจข้อมูลและทำป้ายชื่อพันธุ์ไม้สำหรับผู้ที่สนใจศึกษาและเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างเส้นทางท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

3) การทำฝายในป่าชุมชน ในแต่ละปีช่วงฤดูแล้ง ชาวบ้านจะร่วมแรงช่วยกันสร้างฝายกันลำห้วยในบริเวณที่เป็นต้นน้ำปีละ 7 – 8 จุด โดยการนำของผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกสภาเทศบาล โดยได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อาทิ เทศบาลตำบลนางแล หรือการสนับสนุนกำลังแรงงานจากนักศึกษาที่มีจิตอาสาจากมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย ผลจากการสร้างฝายทำให้ชาวบ้านเห็นว่า สามารถช่วยในการชะลอน้ำไม่ให้ไหลเร็วจนเกินไปซึ่งเป็นการป้องกันน้ำหลากในช่วงฤดูฝน และยังช่วยทำให้พื้นที่ในบริเวณดังกล่าวมีความอุดมสมบูรณ์

4) การสำรวจสภาพป่าและพันธุ์ไม้พร้อมจัดทำป้ายชื่อพันธุ์ไม้ ซึ่งก็ได้รับการสนับสนุนจากเทศบาลตำบลนางแลในเรื่องของวัสดุอุปกรณ์และมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงรายในด้านข้อมูลความรู้ทางวิชาการเกี่ยวกับพันธุ์ไม้ต่างๆ เช่น ชาวบ้านจะทราบชื่อพันธุ์ไม้ที่เรียกตามภาษาถิ่นแต่จะไม่ทราบชื่อทางวิทยาศาสตร์ เป็นต้น และการร่วมแรงร่วมใจของชาวบ้านที่ช่วยในการดำเนินงานติดป้ายชื่อพันธุ์ไม้ นับเป็นการทำงานเชิงบูรณาการแบบมีส่วนร่วมจากหน่วยงาน/องค์กร โดยมีชุมชนฐานของการพัฒนา ภายใต้การส่งเสริมจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและสถาบันการศึกษา

5) การทำเส้นทางท่องเที่ยวในป่าชุมชน ด้วยบรรยากาศธรรมชาติของป่าชุมชนที่มีความอุดมสมบูรณ์ทั้ง ป่าไม้ น้ำ ที่เกิดขึ้นจากการคอยดูแลรักษา โดยคนในชุมชนบ้านป่าซางวิวัฒน์ ภายใต้กติกาที่ได้ตกลงร่วมกันมานานกว่า 10 ปี สิ่งที่น่าทึ่งให้เป็นอย่างเป็นรูปธรรมคือไม่มีการบุกรุกป่า หรือรุกคืบเพื่อขยายพื้นที่ล่งล้ำเข้าไปในเขตป่าจนเกิดแนวคิดการสร้างกิจกรรมที่เป็นการท่องเที่ยวชุมชนในรูปแบบที่สามารถต่อยอดนำไปสู่การสร้างเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ โดยการเชื่อมโยงกับกิจกรรมการท่องเที่ยวจากภายนอกคล้ายกับการสร้าง Route เส้นทางท่องเที่ยวที่รวมเอาการท่องเที่ยวทางธรรมชาติ วัฒนธรรม และศิลปกรรม เข้าไว้ด้วย เมื่อครั้งกิจกรรมปั่นจักรยานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ปั่นเพื่อพ่อ Bike For Dad เพื่อถวายความจงรักภักดี เนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษา พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เส้นทางปั่นจักรยานเริ่มต้นจากพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติของอาจารย์ถวัลย์ ดัชนี ไปตามเส้นทางบ้านร่องปลาขาว บ้านป่ารวก และบ้านป่าซางวิวัฒน์ ซึ่งเป็นเส้นทางวัฒนธรรมและธรรมชาติ ในระยะทาง 9 กิโลเมตร แสดงให้เห็นว่าป่าชุมชนบ้านป่าซางวิวัฒน์เป็นพื้นที่หนึ่งที่มีความสนใจจากภายนอกในเชิงการท่องเที่ยวหรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นพื้นที่ที่มีศักยภาพต่อการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศเพื่อการเรียนรู้เกี่ยวกับน้ำและป่า

ผลที่เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมจากการดำเนินกิจกรรมเชิงอนุรักษ์ พัฒนาและฟื้นฟูป่าไม้ดังที่กล่าวข้างต้น คือ ชาวบ้านมีน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภคตลอดทั้งปีเพราะไม่มีการบุกรุกป่า รวมถึงทรัพยากรป่าไม้และพืชสมุนไพรต่างๆที่มีความอุดมสมบูรณ์ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่านานาชนิด เช่น หมูป่า อีเห็น นก งู ผีเสื้อ เป็นต้น ชาวบ้านเกิดจิตสำนึกและมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าไม้เห็นได้จากที่คณะผู้วิจัยได้เข้าไปร่วมสังเกตการณ์ในกิจกรรมการปลูกป่าและการทำฝายโดยชาวบ้านให้ความร่วมมือและเข้าร่วมกิจกรรมเป็นจำนวนมาก อีกทั้งปรากฏว่าบริเวณพื้นที่ป่าชุมชนบ้านป่าซางวิวัฒน์ที่ได้รับการดูแลรักษาจากชาวบ้านไม่มีไฟป่าเกิดขึ้น ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญของปัญหาหมอกควันที่เกิดทุกปีในจังหวัดเชียงรายและพื้นที่ใกล้เคียง

ประเด็นที่สอง ปัญหาการจัดการป่าชุมชนโดยชุมชนมีส่วนร่วมของบ้านป่าซางวิวัฒน์ ตำบลนางแล อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย พบว่ามีประเด็นปัญหาหลักสำคัญ 3 ประการ คือ ประเด็นข้อจำกัดของกฎหมาย การขาดรูปแบบการจัดการป่าไม้ตามหลักทฤษฎีในการอนุรักษ์และการพัฒนาฟื้นฟูป่าไม้ และขาดความรู้ความเข้าใจเรื่องป่าชุมชนตามกฎหมาย ดังนี้

1) ข้อจำกัดของกฎหมาย ป่าชุมชนบ้านป่าซางวิวัฒน์ไม่ใช่ป่าชุมชนที่ได้รับอนุมัติจากกรมป่าไม้จึงไม่สามารถเข้าไปจัดการกับทรัพยากรป่าไม้เพื่อประโยชน์เช่นเดียวกับป่าชุมชนอื่นที่ได้รับอนุมัติจากกรมป่าไม้ได้ ทั้งนี้ หลักเกณฑ์ข้อแรกของการจัดตั้งป่าชุมชนนั้นต้องพิจารณาว่าพื้นที่ในการจัดตั้งต้องมิใช่พื้นที่เขตอุทยานแห่งชาติ ส่วนพื้นที่ป่าจำพวกป่าที่อยู่นอกเขตป่าสงวนหรือเขตอุทยานและ

ไม่ใช่ สปก. และป่า สปก. ถ้ามีกฎหมายควบคุมอยู่แล้ว การจะจัดตั้งได้ต้องไปขออนุญาตจากสำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (ส.ป.ก.) ในกรณีป่าชุมชนบ้านป่าชาววิวัฒน์นั้นไม่สามารถขออนุญาตเป็นป่าชุมชนได้ ด้วยเหตุผลที่ว่า เป็นพื้นที่ของรัฐและเป็นพื้นที่ป่าอุทยานมีข้อกำหนดชัดเจนจึงขัดกับหลักเกณฑ์ในข้างต้น ซึ่งทำได้เพียงกิจกรรมเชิงอนุรักษ์ พัฒนาและฟื้นฟูป่าไม้ แต่ไม่สามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในป่าชุมชนได้อย่างเหมาะสมตามกฎหมายกำหนด ซึ่งผู้ใหญ่บ้านได้ยกตัวอย่างให้ฟังว่า “ไม้ที่ล้มขอนนอนไพรก็ไม่สามารถนำออกมาใช้ประโยชน์ได้ ซึ่งชาวบ้านมองว่าชุมชนเสียโอกาสในการนำเอาทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ให้เกิดประโยชน์”

2) การขาดรูปแบบการจัดการป่าไม้ตามหลักทฤษฎีในการอนุรักษ์และการพัฒนาฟื้นฟูป่าไม้ ดังที่ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ของกลุ่มตัวอย่างที่ว่า “พันธุ์ไม้ที่มีการนำมาปลูกในป่านั้นมีหลากหลายชนิดตามที่ได้รับการสนับสนุนกล้าไม้จากหน่วยงานต่างๆ เช่น สถานีเพาะชำกล้าไม้จังหวัดเชียงราย สำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ 2 เชียงราย เป็นต้น ส่วนปัญหาที่พบในการปลูกกล้าพันธุ์ไม้ขนาดเล็กมักจะตาย” แสดงให้เห็นว่า ในการปลูกป่านั้นยังขาดการศึกษาที่แน่ชัดถึงพันธุ์ไม้ดั้งเดิมตามหลักการสร้างป่าธรรมชาติตามทฤษฎีในการอนุรักษ์และการพัฒนาฟื้นฟูป่าไม้ ทำให้การปลูกต้นกล้าพันธุ์ไม้ที่ผิดแผกจากถิ่นเดิมและมีขนาดเล็กไม่สามารถเติบโตได้

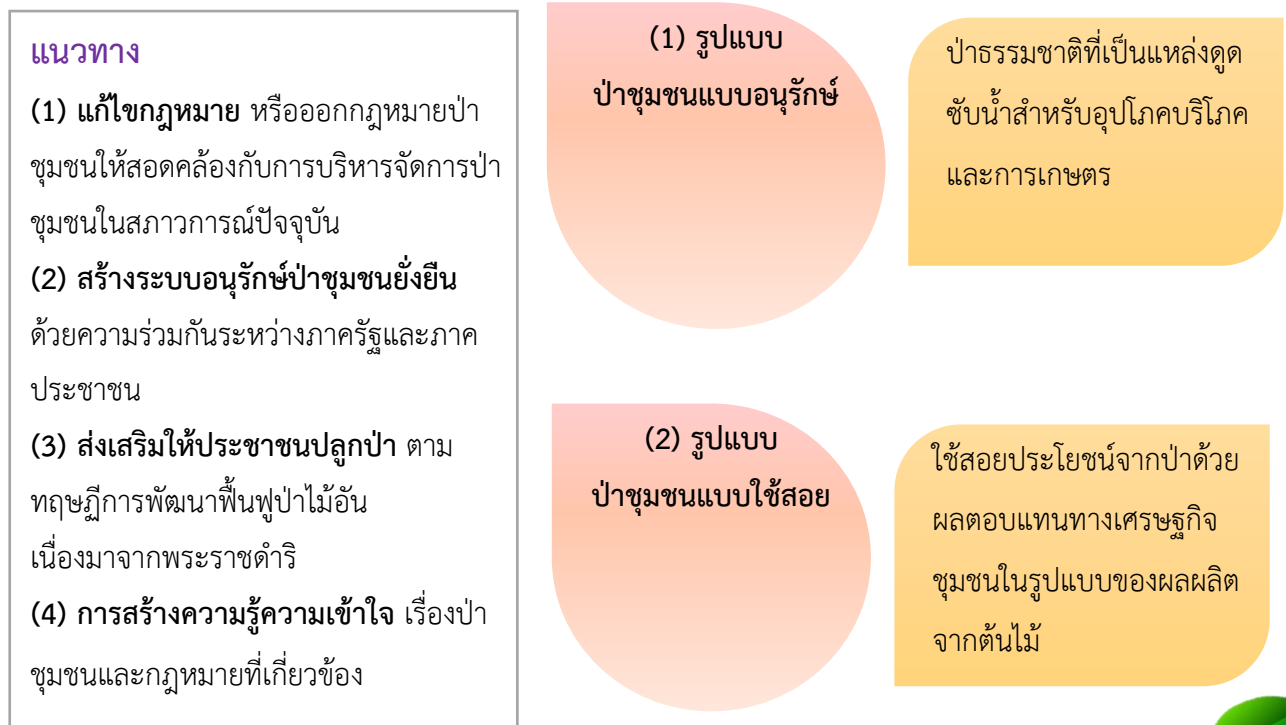
3) ขาดความรู้ความเข้าใจเรื่องป่าชุมชนตามกฎหมาย ดังข้อมูลที่ประชาชนในพื้นที่ให้สัมภาษณ์ว่า “หากเป็นป่าชุมชนที่เป็นทางการตามกฎหมายที่อนุมัติโดยกรมป่าไม้แล้วใครก็สามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้ ซึ่งจะทำให้เกิดการบุกรุกในการเข้าไปใช้ประโยชน์และทำให้เกิดปัญหาตามมา” กล่าวได้ว่าประชาชนในพื้นที่ส่วนหนึ่งยังขาดความรู้ความเข้าใจเรื่องป่าชุมชนตามกฎหมาย เนื่องจากการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในป่าชุมชนตามโครงการป่าชุมชนของกรมป่าไม้นั้นเป็นรูปแบบการจัดการป่าไม้โดยการมีส่วนร่วมระหว่างพนักงานเจ้าหน้าที่ตามกฎหมายกับราษฎร (คณะกรรมการป่าชุมชนและประชาชน) ในชุมชนที่ดูแลบำรุงรักษาและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ป่าอย่างเหมาะสมตามกฎหมายไม่ใช่ประโยชน์โดยปราศจากการควบคุมใดๆ

ประเด็นที่สาม ข้อเสนอแนวทางการจัดการป่าชุมชน บ้านป่าชาววิวัฒน์ ตำบลนางแล อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย

คณะผู้วิจัยได้นำเอาข้อมูลการจัดการป่าชุมชนบ้านป่าชาววิวัฒน์และปัญหาที่พบมาจัดทำสารสนเทศกลุ่มเพื่อกำหนดแนวทางการจัดการป่าชุมชนบ้านป่าชาววิวัฒน์ที่จะก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดอย่างยั่งยืนกับชุมชนสามารถอธิบายได้ ดังแผนภาพต่อไปนี้

**แนวทางการจัดการป่าชุมชนบ้านป่าชาววิวัฒน์ ตำบลนางแล
อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย 4 แนวทาง 2 รูปแบบ**

**รูปแบบการจัดการป่าชุมชนบ้านป่าชาววิวัฒน์ในทางที่จะก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดอย่างยั่งยืน
“ป่ายั่งยืน ชุมชนได้รับประโยชน์”**

ภาพที่ 3 แนวทางการจัดการป่าชุมชนบ้านป่าชาววิวัฒน์

แนวทางการจัดการป่าชุมชนบ้านป่าซางวิวัฒน์ ตำบลนางแล อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย มีดังนี้

1) การแก้ไขหรือออกกฎหมายป่าชุมชนให้สอดคล้องกับการบริหารจัดการป่าชุมชนในสถานการณ์ปัจจุบัน โดยเฉพาะการส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมกับภาครัฐในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติในป่าชุมชนอย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ ปัจจุบันพื้นที่ป่าชุมชนบ้านป่าซางวิวัฒน์ ตำบลนางแล อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย มีการสำรวจในเบื้องต้นจากหน่วยงานภาครัฐซึ่งพบว่าพื้นที่ป่าชุมชนอยู่ในเขตของพื้นที่ป่าอุทยานแห่งชาติ ทำให้ไม่สามารถจัดตั้งเป็นป่าชุมชนที่ถูกต้องตามกฎหมายได้ แต่กระนั้นเป็นเพียงการสำรวจเพียงเบื้องต้นเท่านั้น หากมีการสำรวจพื้นที่อย่างละเอียดก็จะทำให้เกิดความชัดเจนในการขับเคลื่อนตามแนวทางในการจัดทำโครงการป่าชุมชนของกรมป่าไม้ต่อไป อย่างไรก็ตาม หากการสำรวจพบว่าพื้นที่ป่าชุมชนบ้านป่าซางวิวัฒน์ตั้งอยู่ในเขตอุทยานจริง โดยที่ผ่านมาชาวบ้านได้ทำกิจกรรมในเชิงดูแลรักษาพื้นที่ป่าอย่างต่อเนื่องจนเป็นพื้นที่ป่าต้นน้ำซึ่งเป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่สมบูรณ์ ดังนั้น การแก้ไขหรือออกกฎหมายป่าชุมชนผ่านการผลักดันร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชนก็จะเป็นการส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมกับภาครัฐในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติในป่าชุมชน ด้วยการอนุรักษ์ ฟื้นฟู จัดการ ดูแลรักษา และใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนอย่างเหมาะสมตามกฎหมายก็เป็นเรื่องที่ชอบธรรมอย่างยิ่ง ทั้งนี้ ประเด็นซึ่งเป็นข้อสังเกตที่น่าสนใจคือ ร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชนมีการเสนอตั้งแต่ปี พ.ศ. 2534 โดยคณะอนุกรรมการพิจารณาแนวทางการดำเนินงานเกี่ยวกับป่าชุมชน นอกจากนั้นก็มีการเสนอร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชนจากหลายองค์กร กระทั่งปี พ.ศ. 2550 กรมป่าไม้ได้เสนอร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. และมีการประกาศใช้เป็นกฎหมาย ปี พ.ศ. 2552 แต่ศาลรัฐธรรมนูญวินิจฉัยว่าร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชนตราขึ้นโดยไม่ถูกต้องตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญเป็นอันตกไป ปี พ.ศ. 2557 คณะอนุกรรมการปฏิรูปการจัดการป่าไม้และที่ดินสภาพัฒนาการปกครอง (สปช.) ได้เสนอร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชนนอกเขตอนุรักษ์ พ.ศ. แต่ยังไม่มีการประกาศใช้เนื่องจาก สปช. หมดวาระก่อนและในปี พ.ศ. 2558 กรมป่าไม้ได้เสนอร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. ซึ่งอยู่ในระหว่างกระบวนการจัดทำ (ข้อมูลสารสนเทศ กรมป่าไม้, 2560) กล่าวได้ว่าในห้วงระยะกว่า 28 ปี มีความพยายามจากหลายองค์กรที่ผลักดันร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชนแต่ยังไม่สำเร็จ จากข้อมูลนี้คณะผู้วิจัยเห็นว่าร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชนที่เสนอโดยกรมป่าไม้เมื่อปี พ.ศ. 2558 มีความเป็นไปได้ที่จะประกาศบังคับใช้ ด้วยเป็นนโยบายของรัฐบาลที่ได้แถลงต่อสภานิติบัญญัติแห่งชาติเมื่อวันที่ 12 กันยายน พ.ศ. 2557 ข้อ 9 การรักษาความมั่นคงของฐานทรัพยากรและการสร้างสมดุลระหว่างการอนุรักษ์กับการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนโดยในระยะเฉพาะหน้าเร่งขยายป่าชุมชน ซึ่งเมื่อมีการประกาศใช้คงจะเอื้ออำนวยต่อการจัดการป่าชุมชนบ้านป่าซางวิวัฒน์ต่อไป

2) ภาครัฐและภาคประชาชนต้องร่วมมือสร้างระบบอนุรักษ์ป่าชุมชนอย่างยั่งยืน ด้วยพื้นที่ป่าชุมชนบ้านป่าซางวิวัฒน์มีลักษณะเป็นป่าดงดิบที่มีความอุดมสมบูรณ์และเป็นแหล่งต้นน้ำสำคัญ ประกอบกับตำแหน่งที่ตั้งของป่าชุมชนบ้านป่าซางวิวัฒน์ซึ่งเป็นป่าที่ใกล้เมืองด้วยระยะทางห่างจากหมู่บ้าน 2 กิโลเมตร และห่างจากตัวจังหวัดเชียงราย 15 กิโลเมตร ซึ่งไม่อาจปฏิเสธได้ว่าการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมย่อมส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศของป่าชุมชน โดยเฉพาะป่าชุมชนที่อยู่ใกล้เมืองอย่างป่าชุมชนบ้านป่าซางวิวัฒน์ ดังนั้น หน้าที่ในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู จัดการ และดูแลรักษาป่าจึงมิใช่เป็นของชาวบ้านหรือส่วนราชการฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งแต่ต้องมีการดูแลร่วมกันในลักษณะของการทำงานเชิงบูรณาการผ่านกลไกกระบวนการมีส่วนร่วมเริ่มจากการร่วมรับรู้ ร่วมคิด ร่วมวางแผน เพื่อการบริหารจัดการป่าชุมชนบ้านป่าซางวิวัฒน์ให้เป็นไปอย่างสมดุลระหว่างการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน ในความเป็นไปได้ด้วยป่าชุมชนบ้านป่าซางวิวัฒน์ซึ่งมีทรัพยากรป่าไม้และพืชสมุนไพรต่างๆที่มีความอุดมสมบูรณ์ ส่วนราชการอาจทำหน้าที่ในการส่งเสริมให้ความรู้เรื่องการอนุรักษ์ป่าให้กับชาวบ้านเพื่อสร้างคลังความรู้ผนวกเข้ากับภูมิปัญญาในการดูแลรักษาป่าของชาวบ้านอันจะนำไปสู่การเป็นแหล่งเรียนรู้หรือเกิดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ประกอบกับเส้นทางคมนาคมที่สะดวกและอยู่ใกล้เมือง นักท่องเที่ยวสามารถเดินทางมาเรียนรู้หรือท่องเที่ยวได้อย่างสะดวกก็จะเป็นการกระตุ้นเศรษฐกิจในชุมชนอีกทางหนึ่ง ซึ่งที่ผ่านการจัดการป่าชุมชนบ้านป่าซางวิวัฒน์นั้นได้มีการสำรวจและจัดทำเส้นทางท่องเที่ยวในป่าชุมชนไว้เบื้องต้น

3) การส่งเสริมให้ประชาชนปลูกป่าตามทฤษฎีการพัฒนาฟื้นฟูป่าไม้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ เพื่อรักษาความสมดุล คงความหลากหลายของระบบนิเวศน์ และทำให้คนอยู่ร่วมกับป่าได้ตามแนวพระราชดำริ ในการจัดการป่าชุมชนที่ผ่านมามีการทำกิจกรรมในลักษณะการอนุรักษ์ ฟื้นฟู จัดการ และดูแลรักษาป่า เช่น การปลูกป่าและการบวชป่า การทำฝายในป่าชุมชน เป็นต้น ซึ่งถือเป็นการเพิ่มพื้นที่ป่าให้มีความอุดมสมบูรณ์มากขึ้น แต่ทว่าเพื่อให้การบริหารจัดการป่าชุมชนบ้านป่าซางวิวัฒน์เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน ประเด็นสำคัญที่สุดคือการศึกษาถึงการปลูกป่าธรรมชาติ หมายถึง การปลูกป่าโดยคำนึงถึงพืชพันธุ์ไม้ที่ขึ้นอยู่เดิม โดยการศึกษาถึงพืชพันธุ์ไม้ดั้งเดิมแล้วนำไปปลูกแซมในพื้นที่ป่า โดยงดการปลูกไม้ที่ผิดแผกจากถิ่นเดิมโดยไม่มีการศึกษาอย่างชัดเจน ซึ่งกล้าพันธุ์ไม้ที่ปลูกไม่ขึ้นดังข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์คงเป็นเพราะนำเอาพันธุ์ไม้ต่างถิ่นมาปลูก นอกจากการปลูกป่าธรรมชาติแล้วยังมีการยังมีการปลูกป่าตามแนวพระราชดำริอื่นๆ ที่สามารถนำมาใช้ในการบริหารจัดการป่าชุมชนให้มีความอุดมสมบูรณ์มากขึ้น เช่น การปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูก การปลูกป่าในที่สูงซึ่งก็เหมาะสมกับพื้นที่ป่าชุมชนบ้านป่าซางวิวัฒน์เนื่องเป็นพื้นที่ภูเขาสูง หรือการปลูกป่า 3 อย่าง ประโยชน์ 4 อย่าง เพื่อเป็นการช่วยอนุรักษ์ดินและคงความสมบูรณ์ของต้นน้ำลำธารที่มีอยู่ให้ยั่งยืน

4) การสร้างความรู้ความเข้าใจเรื่องป่าชุมชนและกฎหมายที่เกี่ยวข้อง สืบเนื่องจากชาวบ้านส่วนหนึ่งยังขาดความรู้ความเข้าใจเรื่องป่าชุมชนดังที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้น ดังนั้น จำเป็นต้องมีการส่งเสริมให้ชาวบ้านมีความรู้ความเข้าใจในเรื่องการบริหารจัดการป่าชุมชน ประโยชน์ของป่าชุมชน สิทธิในการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน และมาตรการทางกฎหมายเกี่ยวกับป่าชุมชน โดยเจ้าหน้าที่รัฐที่เกี่ยวข้อง เช่น สำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ 2 (เชียงใหม่) เป็นต้น ในลักษณะการประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นผ่านการเรียนรู้และประสบการณ์ อันจะนำไปสู่การจัดตั้งป่าชุมชนตลอดจนการกำหนดแนวทางการบริหารจัดการป่าชุมชนบ้านป่าช่างวิวัฒน์ภายใต้การจัดสรรผลประโยชน์ที่เป็นธรรมชัดเจน

อย่างไรก็ตาม หากมีการดำเนินการตามแนวทางที่คณะผู้วิจัยได้เสนอไว้ก็จะนำไปสู่รูปแบบของป่าชุมชนบ้านป่าช่างวิวัฒน์ที่สามารถจำแนกได้ 2 รูปแบบ ดังนี้

รูปแบบแรก ป่าชุมชนบ้านป่าช่างวิวัฒน์แบบอนุรักษ์ อันเกิดจากการจัดการป่าชุมชนในเชิงอนุรักษ์ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมการปลูกป่า การบวชป่า การสำรวจสภาพป่าและพันธุ์ไม้ ความร่วมมือระหว่างภาครัฐและภาคประชาชนในการสร้างระบบอนุรักษ์ ประกอบกับการส่งเสริมให้ประชาชนปลูกป่าตามทฤษฎีการพัฒนาฟื้นฟูป่าไม้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ เช่น ปลูกป่าธรรมชาติ และการสร้างความรู้ความเข้าใจเรื่องป่าชุมชนในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู จัดการและดูแลรักษา ที่จะปลูกจิตสำนึกและสร้างความตระหนักให้กับชาวบ้านในการสงวนพื้นที่ป่าเพื่อการอนุรักษ์โดยเฉพาะพื้นที่ป่าซึ่งมีต้นไม้ขนาดใหญ่และเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร

รูปแบบที่สอง ป่าชุมชนบ้านป่าช่างวิวัฒน์แบบใช้สอย ซึ่งจะเกิดขึ้นการแก้ไขหรือออกกฎหมายป่าชุมชนให้สอดคล้องกับการบริหารจัดการป่าชุมชนในสถานการณ์ปัจจุบัน ที่ผ่านมาชาวบ้านได้รับประโยชน์จากการดูแลรักษาป่าในเรื่องของการมีน้ำเพื่ออุปโภคบริโภค แต่ไม่สามารถใช้ประโยชน์จากป่าโดยตรงได้ เช่น การนำเอาไม้ล้มหมอนนอนไพรออกมาจากป่า ดังนั้น เมื่อมีการแก้ไขหรือออกกฎหมายป่าชุมชนที่มีความพยายามมาหลายสิบปี เรื่องการจัดตั้งป่าชุมชน และการได้รับประโยชน์จากผลผลิตจากป่าที่มีความชอบธรรมก็จะทำให้ชาวบ้านสามารถใช้สอยประโยชน์จากป่า เช่น เกือบของป่า สมุนไพร ไม้ฟืน และไม้ใช้สอย เป็นต้น นับเป็นผลตอบแทนทางเศรษฐกิจชุมชนในรูปแบบของผลผลิตจากต้นไม้ ป่าชุมชนแบบใช้สอยที่จะเกิดขึ้นนี้จะถูกกำหนดขอบเขตพื้นที่ที่แยกจากพื้นที่ป่าชุมชนแบบอนุรักษ์ตามรูปแบบแรกอย่างชัดเจน

อภิปรายผลการศึกษา

จากการศึกษาการจัดการป่าชุมชนโดยชุมชนมีส่วนร่วมของบ้านป่าซางวิวัฒน์ ตำบลนางแล อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย พบว่าการจัดการป่าชุมชนมีการดำเนินการผ่านกิจกรรมเชิงอนุรักษ์ ได้แก่ การปลูกป่าและการบวชป่า การทำฝายในป่าชุมชน การทำแนวกันไฟ การสำรวจสภาพป่าและพันธุ์ไม้ และการทำเส้นทางท่องเที่ยวในป่าชุมชน แม้ว่าสถานะป่าชุมชนบ้านป่าซางวิวัฒน์จะไม่ใช่งานป่าชุมชนที่ได้รับอนุมัติจากกรมป่าไม้เป็นเพียงป่าชุมชนที่ชาวบ้านร่วมกันดูแลรักษาเท่านั้นแต่ชาวบ้านกลับให้ความร่วมมือและช่วยเหลือในกิจกรรมที่เกิดขึ้นเป็นอย่างดี ตั้งแต่การเตรียมความพร้อมของผู้ร่วมกิจกรรม เครื่องมือ ไปจนถึงการลงมือปฏิบัติ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพของชุมชนในการมีส่วนร่วมต่อการจัดการป่าชุมชนอย่างเด่นชัด ดังที่ ยศ สันตสมบัติ (2534, น.7) กล่าวว่า แนวความคิดป่าชุมชนเป็นแนวความคิดที่อยู่บนพื้นฐานของการยอมรับศักยภาพของชุมชนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากร ซึ่ง สันติชัย เอื้อจงประสิทธิ (2551, น.39) ชี้ให้เห็นว่า สาธิตสำคัญของการมีส่วนร่วมของสมาชิก คือ การเปิดโอกาสให้ทุกคนเข้ามามีส่วนร่วมในการคิด ตัดสินใจในการปฏิบัติงาน และการร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่างๆ อันมีผลกระทบมาถึงตัวเอง จึงเห็นได้ว่า การจัดการป่าชุมชนบ้านป่าซางวิวัฒน์เป็นการจัดการตามแนวคิดป่าชุมชนโดยอาศัยศักยภาพของชุมชนในการจัดการผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน ซึ่งสามารถแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ เช่น ปัญหาไฟป่า การขาดแคลนน้ำอุปโภคบริโภคอันเกิดจากแหล่งน้ำตามธรรมชาติในป่าเหือดแห้ง เป็นต้น นับว่าเป็นการจัดการป่าชุมชนที่มีความน่าสนใจ ในยุคมีการพัฒนาและแข่งขันทางเศรษฐกิจที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติถูกนำมาใช้เป็นวัตถุดิบเพื่อการผลิตจำนวนมากโดยเฉพาะทรัพยากรป่าไม้ แต่ที่ผ่านมาการจัดการป่าชุมชนบ้านซางวิวัฒน์สามารถตั้งรับกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้นดังกล่าวได้เป็นอย่างดี ในประเด็นนี้ พะยอม วงศ์สารสี (2549, น.40) อธิบายว่า การจัดการเป็นกระบวนการในการบริหารและการประสานทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลเพื่อบรรลุความสำเร็จ ซึ่งการจัดการป่าชุมชนโดยชุมชนมีส่วนร่วมของบ้านป่าซางวิวัฒน์ก็ได้ใช้หลักการเดียวกันโดยการประสานสมดุลระหว่างการใช้ประโยชน์ (มีแหล่งน้ำเพื่อการอุปโภคและบริโภค) กับการอนุรักษ์ป่าชุมชน

ปัญหาที่พบในการจัดการป่าชุมชนคือ ข้อจำกัดของกฎหมาย ด้วยพื้นที่ของป่าชุมชนบ้านป่าซางวิวัฒน์ตั้งอยู่ในพื้นที่อุทยานตามข้อมูลที่ได้รับจากนักวิชาการป่าไม้ปฏิบัติการ สำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ 2 (เชียงราย) ซึ่งการขอจัดตั้งป่าชุมชนตามโครงการป่าชุมชนของกรมป่าไม้ ต้องไม่อยู่ในเขตป่าอุทยานแห่งชาติ (คู่มือการปฏิบัติงานตามแนวทางจัดทำโครงการของกรมป่าไม้, 2558, น.8) ทำให้การจัดการป่าชุมชนบ้านป่าซางวิวัฒน์ทำได้เพียงกิจกรรมเชิงการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และดูแลรักษา แต่ไม่สามารถใช้ประโยชน์จากป่าโดยตรงได้ เช่น การเก็บไม้ฟืนและไม้ใช้สอย เป็นต้น

ซึ่งดูเหมือนจะไม่สอดคล้องกับแนวคิดป่าชุมชนที่ว่า ป่าชุมชน คือ ป่าที่ท้องถิ่นร่วมกันจัดการทั้งดูแลรักษาฟื้นฟูและวางแผนการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนทั้งทางนิเวศ เศรษฐกิจ อีกทั้งป่าชุมชนต่างก็มีหลักการร่วมกันคือ เป็นระบบการจัดการทรัพยากรส่วนรวมโดยสมาชิกในชุมชน เพื่อความยั่งยืนและประโยชน์สุขร่วมกันของชุมชน กฤษฎา บุญชัย (2556, น.30) แสดงให้เห็นถึงข้อกฎหมายที่ทับซ้อนกับสิทธิชุมชน ปัญหาประการต่อมาคือ ขาดรูปแบบการจัดการป่าไม้ตามหลักทฤษฎีในการอนุรักษ์และการพัฒนาฟื้นฟูป่าไม้ เห็นได้จากไม่มีการคัดเลือกพันธุ์ไม้ที่นำมาปลูกทำให้การปลูกพันธุ์กล้าไม้ขนาดเล็กมีอัตราการรอดตายที่ต่ำมาก และปัญหาประการสุดท้ายคือ ประชาชนในพื้นที่บางส่วนยังขาดความรู้ความเข้าใจเรื่องป่าชุมชน เกิดจากการให้ความรู้ที่ไม่ทั่วถึง ส่วนใหญ่จะรับรู้ในกลุ่มผู้นำชุมชนเท่านั้นและต้องยอมรับว่าการสื่อสารต่อให้กับสมาชิกในชุมชนนั้นไม่สามารถทำได้เท่ากับเจ้าหน้าที่ของกรมป่าไม้โดยเฉพาะประเด็นทางด้านกฎหมาย ทำให้เกิดความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนที่ว่าเมื่อจัดตั้งเป็นป่าชุมชนตามกฎหมายแล้วใครก็สามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้ และในหลายพื้นที่ก็มักจะเกิดปัญหาในลักษณะเดียวกันนี้ เช่นงานศึกษาของ สุชาลี ชูเอน (2555) ศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน : กรณีศึกษา ตำบลวังมะปราง อำเภอวังวิเศษ จังหวัดตรัง พบว่า ปัญหาอุปสรรคในการมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนคือ ขาดการประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชนจากหน่วยงานภาครัฐและผู้นำชุมชน ดังนั้น การประชาสัมพันธ์หรือการชี้แจงให้ข้อมูลความรู้ต่างๆ จากหน่วยงานภาครัฐไปสู่ชาวบ้านจึงเป็นเรื่องที่มีความสำคัญมาก เพื่อเป็นการสร้างความเข้าใจให้กับชาวบ้านโดยเฉพาะประเด็นเรื่องของการจัดตั้งป่าชุมชนที่มีหลักกฎหมายเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย เช่นเดียวกับ สรรพสิทธิ์ เยาวสกุลมาศ (2552) ศึกษา การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาป่าชุมชนบ้านใหม่พัฒนา ตำบลดอนโพ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง พบว่า ประชาชนรับข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับป่าชุมชนด้านการใช้ทรัพยากรจากป่าชุมชนเป็นอาหารแต่ไม่เคยติดต่อประสานงานกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้เกี่ยวกับเรื่องป่าชุมชน

สำหรับแนวทางในการจัดการป่าชุมชนบ้านป่าซางวิวัฒน์ที่คณะผู้วิจัยได้เสนอให้มีการแก้ไขหรือออกกฎหมายป่าชุมชนให้สอดคล้องกับการบริหารจัดการป่าชุมชนในสภาวะการณ์ปัจจุบันเพราะจะทำให้ชาวบ้านได้รับประโยชน์และเห็นคุณค่าของป่าด้วยการดูแลรักษาซึ่งเป็นการสร้างสมดุลระหว่างการใช้ประโยชน์กับการอนุรักษ์อย่างยั่งยืน ดังพระราชดำรัสสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ กุมภาพันธ์ 2544 ที่ว่า “ป่าทุกประเภทเป็นแหล่งอาหารตามธรรมชาติของคนเรา หากปราศจากป่าเสียแล้วคนเราจะอยู่กันไม่ได้ จึงต้องรักษาป่าไว้เพื่อให้อยู่ด้วยกันได้ทั้งคนและป่า” (กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง, 2560) ทั้งนี้ ภาครัฐและภาคประชาชนต้องร่วมมือสร้างระบบอนุรักษ์ป่าชุมชนอย่างยั่งยืน การดูแลรักษาป่ามิใช่หน้าที่ของรัฐเพียงฝ่ายเดียวต้องปรับปรุงแบบโดยเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนแบบบูรณาการหรือตามแนวทางประชารัฐ ไม่เพียงเท่านั้นการ

ส่งเสริมให้ประชาชนปลูกป่าตามทฤษฎีการพัฒนาพื้นที่ป่าไม้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ในประเด็นที่ว่าก่อนปลูกป่าต้องปลูกจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้แก่ประชาชนก่อน ดังที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงมีพระราชดำรัสตอนหนึ่งว่า “...ควรที่จะปลูกต้นไม้ในใจคนเสียก่อน แล้วคนเหล่านั้นก็จะพากันปลูกต้นไม้ลงบนแผ่นดินและรักษาต้นไม้ด้วยตนเอง...” (สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (กปร., 2550) นอกจากนั้นต้องการสร้างความรู้ความเข้าใจเรื่องป่าชุมชนและกฎหมายที่เกี่ยวข้องให้กับชาวบ้านได้รับทราบ ดังที่ ศูนย์ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ (2541) ได้เสนอประเด็นเกี่ยวกับการพัฒนาป่าชุมชนที่ควรพิจารณา คือ การสร้างความเข้าใจเรื่องป่าชุมชน ควรมีการสื่อสารที่จะสร้างความเข้าใจเป็นอย่างเดียวกันว่าป่าชุมชนคืออะไร ประโยชน์ที่ได้รับจากป่าชุมชนมีอะไรบ้าง เพราะในการที่จะให้หลายฝ่ายช่วยกันพัฒนานั้น จะต้องให้เขาเข้าใจว่าป่าชุมชนมีประโยชน์อะไรบ้างเพื่อให้เกิดความร่วมมือกัน จากแนวทางดังกล่าวป่าชุมชนบ้านชาววิวัฒน์จึงมีลักษณะเป็นป่าชุมชนแบบอนุรักษ์ผสมผสานกับป่าชุมชนแบบใช้สอยที่อยู่ใกล้เมือง ด้วยความอุดมสมบูรณ์ของป่าธรรมชาติจึงมีศักยภาพที่จะสร้างเป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ซึ่งจะเป็นการสร้างรายได้ทางเศรษฐกิจแก่ชุมชนด้วยปัจจุบันกระแสการท่องเที่ยวทางธรรมชาติเป็นที่ได้รับความนิยมอย่างมากจากกลุ่มนักท่องเที่ยว ผ่านกระบวนการเรียนรู้เกี่ยวกับระบบนิเวศในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อมุ่งเน้นให้เกิดจิตสำนึกในการดูแลรักษาระบบนิเวศอย่างยั่งยืน

ทั้งนี้ คณะผู้วิจัยสามารถนำเสนอผลการศึกษาโดยการวิเคราะห์ผ่านทฤษฎีระบบของ David Easton ซึ่งประกอบด้วย Inputs, Process, Output และ feedback (Chilcote อ้างใน ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร: 2539, น.24) เพื่อให้เห็นถึงการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการป่าชุมชนบ้านป่าชาววิวัฒน์อย่างเป็นระบบ ดังนี้

ภาพที่ 4 ผลการศึกษาโดยการวิเคราะห์ผ่านทฤษฎีระบบของ David Easton ประกอบด้วย Inputs, Process, Output และ feedback

ทฤษฎีระบบของ David Easton อธิบายได้ว่าการขยายตัวของชุมชนอันเป็นผลพวงมาจากการพัฒนาทางเศรษฐกิจทำให้การใช้ทรัพยากรมีเพิ่มมากขึ้นโดยเฉพาะทรัพยากรป่าไม้และที่ดินทำกิน การใช้ทรัพยากรโดยปราศจากการควบคุมของชาวบ้านป่าชาววิวัฒน์ (ช่วงก่อนปี พ.ศ. 2517) ส่งผลให้ป่าต้นน้ำถูกทำลายปริมาณน้ำที่ได้จากป่าเพื่อการอุปโภคบริโภคมีไม่เพียงพอ จากสภาพแวดล้อมดังกล่าวนำไปสู่ความต้องการสร้างและพัฒนาป่าต้นน้ำที่อุดมสมบูรณ์ตลอดจนการมีน้ำเพื่ออุปโภคบริโภค และการจัดตั้งเป็นป่าชุมชนตามกฎหมาย สำหรับกระบวนการจัดการป่าชุมชนของสมาชิกในชุมชนบ้านป่าชาววิวัฒน์ที่เกิดขึ้นนั้นได้แก่ การปลูกป่าและบวชป่า การทำฝาย การทำแนวกันไฟ การสำรวจพันธุ์ไม้ และการทำเส้นทางท่องเที่ยวในป่าชุมชน ผลลัพธ์ที่ได้คือ เกิดพื้นที่ป่าต้นน้ำที่อุดม

สมบูรณ์ มีน้ำที่เพียงพอต่อการอุปโภคบริโภค สมาชิกในชุมชนเกิดจิตสำนึกและมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าไม้ แต่ในระหว่างกระบวนการจัดการป่าชุมชนนั้นก็มีผลสะท้อนที่เกิดขึ้นเนื่องจากกระบวนการ (Process) จัดการป่าชุมชนไม่สามารถตอบสนองต่อความต้องการ (Inputs) ในเรื่องการจัดตั้งป่าชุมชนตามกฎหมาย และรูปแบบการจัดการป่าไม้ตามหลักทฤษฎีในการอนุรักษ์ได้ จึงเกิดผลสะท้อน (Feedback) ในประเด็นข้อจำกัดของกฎหมายที่ไม่สามารถจัดตั้งป่าชุมชนตามกฎหมายได้ การขาดความรู้ในการจัดการป่าไม้ตามหลักทฤษฎีในการอนุรักษ์และการพัฒนาฟื้นฟูป่าไม้และความรู้ความเข้าใจเรื่องป่าชุมชนตามกฎหมาย ซึ่งผลสะท้อนการจัดการป่าชุมชนนี้จะนำไปสู่รูปแบบของความต้อการ Inputs อีกครั้ง ส่วน Process คือ แนวทางการจัดการป่าชุมชนบ้านป่าชาววิวัฒน์ที่คณะผู้วิจัยได้นำเสนอไว้แล้วข้างต้น

ข้อเสนอแนะจากการศึกษา

ข้อเสนอแนะการนำผลการศึกษาไปใช้

- 1) นำไปใช้เป็นข้อมูลประกอบหรืออ้างอิงเพื่อการจัดทำแผนพัฒนาชุมชนของตำบลนางแลหรือแผนพัฒนาท้องถิ่นของเทศบาลตำบลนางแล
- 2) เสนอแนะเพื่อเป็นข้อมูลสำหรับการกำหนดแนวทางการจัดตั้งป่าชุมชนให้แก่ (1) คณะกรรมการป่าชุมชนบ้านป่าชาววิวัฒน์ (2) เทศบาลตำบลนางแล และ (3) สำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ 2 (เชียงราย)

ข้อเสนอแนะการวิจัยครั้งต่อไป

- 1) ศึกษาเปรียบเทียบระหว่างป่าชุมชนที่เป็นทางการกับไม่เป็นทางการในประเด็นเรื่องสิทธิการใช้ประโยชน์จากป่า
- 2) ศึกษาแนวทางแห่งความสำเร็จต่อการบริหารจัดการป่าชุมชนอย่างยั่งยืน

กิตติกรรมประกาศ

คณะผู้วิจัยขอขอบคุณสำนักวิชาบริหารรัฐกิจ มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย ที่ได้ให้ทุนสนับสนุนงานวิจัยฉบับนี้จนสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้วยความเมตตากรุณาจากรองศาสตราจารย์ประกายศรี ศรีรุ่งเรือง คณบดีสำนักวิชาบริหารรัฐกิจ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รณดา ปิงเมือง และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุชาติ ลีตระกูล ที่ช่วยให้คำแนะนำที่ทรงคุณค่าต่อการทำวิจัยในหลากหลายประเด็นและเป็นผู้ให้กำลังใจและส่งเสริมสนับสนุนด้วยดีตลอดมา พร้อมทั้งได้ให้คำแนะนำและเป็นที่ปรึกษางานวิจัยด้วยความเอาใจใส่ และยังได้ช่วยสร้างกรอบความคิดในการศึกษาวิจัยและข้อเสนอแนะในประเด็นสำคัญที่ก่อให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนางานวิจัย ตลอดจนการ

ให้ความช่วยเหลือในการปรับปรุงงานวิจัยให้เกิดความชัดเจนและสมบูรณ์ยิ่งขึ้น นอกจากนี้ขอขอบคุณนายสุริยา อุตเจริญ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 10 บ้านป่าซางวิวัฒน์ และคุณคงศักดิ์ สร้อยเสนา นักวิชาการป่าไม้ปฏิบัติการ สำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ 2 (เชียงราย) ที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับกระบวนการจัดตั้งป่าชุมชนและกฎหมายที่เกี่ยวข้อง รวมถึงสมาชิกสภาเทศบาลตำบลนางแล และชาวบ้านป่าซางวิวัฒน์ทุกท่านที่อนุเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับป่าชุมชน ตลอดจนเจ้าหน้าที่เทศบาลตำบลนางแล ที่อนุเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการป่าชุมชนบ้านป่าซางวิวัฒน์ ตำบลนางแล อำเภอเมือง จังหวัดเชียงรายแก่คณะผู้วิจัย

บรรณานุกรม

- กฤษฎา บุญชัย. (2556). *การปฏิรูปที่ดิน ป่า และน้ำเพื่อความมั่นคงทางอาหารของสังคมไทย*. กรุงเทพมหานคร: องค์การส่งเสริมการค้าระหว่างประเทศ.
- กรมป่าไม้. (2558). *คู่มือการปฏิบัติงานตามแนวทางการจัดทำโครงการป่าชุมชนของกรมป่าไม้*. กรุงเทพมหานคร: สำนักจัดการป่าชุมชน กรมป่าไม้.
- กรมป่าไม้. *สรุปโครงการจัดตั้งป่าชุมชนรายปี*. (Online). สืบค้นจาก http://forestinfo.forest.go.th/fCom_Year.aspx, ค้นเมื่อ 20 มกราคม 2559.
- กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. “พระราชดำรัส สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พระราชทานเนื่องในวโรกาส วันเฉลิมพระชนมพรรษา ปี พ.ศ. 2550 ณ ศาลาดุสิดาลัย วันที่ 11 สิงหาคม 2550”. สืบค้นจาก <https://www.dmcr.go.th/detailAll/17414/pc/23>.
- บ้านป่าซางวิวัฒน์. (2560). *แผนชุมชน/แผนพัฒนาหมู่บ้าน บ้านป่าซางวิวัฒน์ หมู่ที่ 10 ตำบลนางแล อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย*. เชียงราย: บ้านป่าซางวิวัฒน์.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2539). *การบริหารรัฐกิจเปรียบเทียบ*. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ยศ สันตสมบัติ. (2534). *ป่าชุมชน : มิติหนึ่งของทางเลือกในการพัฒนา*. เอกสารประกอบการประชุมเวทีชาวบ้าน.
- ราชกิจจานุเบกษา. (2540). *รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540*. ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 114 ตอนที่ 55 ก วันที่ 10 ตุลาคม 2540.

- ราชกิจจานุเบกษา. (2550). รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550. ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 124 ตอนที่ 47 ก วันที่ 24 ตุลาคม 2550.
- วุฒิสาร ตันไชย. (2552). ยุทธศาสตร์การปกครองท้องถิ่น. กรุงเทพมหานคร: แอคทีฟ พรินท์ จำกัด.
- สุชาวลี ชูเอน. (2555). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน : กรณีศึกษา ตำบลวังมะปราง อำเภอดงหลวง จังหวัดดงหลวง. วิทยานิพนธ์ สังคมศาสตรมหาบัณฑิต (สิ่งแวดล้อม) มหาวิทยาลัยมหิดล.
- สรรพสิทธิ์ เยาวสกุลมาศ. (2552). การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาป่าชุมชน บ้านใหม่พัฒนา ตำบลดอนไฟ อำเภอมะนัง จังหวัดลำปาง. การค้นคว้าอิสระ วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต (เกษตรศาสตร์) ส่งเสริมการเกษตร มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (กปร.). (2550). หลักการทรงงานในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพมหานคร.
- สำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ 2 (เชียงราย) กรมป่าไม้. (2560). อำนาจหน้าที่ของส่วนจัดการป่าชุมชน. สืบค้นจาก <https://new.forest.go.th/chiangrai2/th/community-forest/>.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์ และคณะ. (2543). พลวัตรของชุมชนในการจัดการกระบวนทัศน์และนโยบาย. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย.